

Institute of History of Ukraine. 6 tons)', 2011, T.5. *Impers'ka doba 1800–1917 rr.* / [O. M. Donik, O. O. Kryzhaniv's'ka, V. B. Molchanov ta in.], K.: Krion, 560 s.

40. 'Ustav Juzhno–Russkogo obshhestva pooshhrenija zemledelija i sel'skoj promyshlennosti (Charter of the South Russian Society for the Promotion of Agriculture and Rural Industry)', 1897. K.: *Tip. vjs. utv. T–vapech. d. i torg. I. N. Kushnerev i Kov Moskve. Kievskoe otdelenie*, 23 s.

40a. Hanenko, Bogdan, 2008. 'Spogadi kolekcionera (Collector's memories)', K.: *Bereginja*, s.160.

41. 'Central'nyj derzhavnyj istorychnyj arhiv Ukrai'ny u m. Kyjevi (Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv)', F.442, Op.635, Spr.20.

42. Tam samo (Ibid), F.707, Op.12, Spr.399; Op.210, Spr.83.

43. Shovkopljias, GM., 1999. 'Pro dijaj'nist' B. I. Hanenka u zasnuvanni ta istorii' Kyi'vs'kogo hudozhn'o–promyslovogo i naukovogo muzeju (About the activities of B. I. Khanenko in the founding and history of the Kiev Art–Industrial and Scientific Museum)', *Do 150–richchja vid dnja narodzhennja B. I. Hanenka, mecenata, kolekcionera, fundatora muzeju. Materialy nauk.–prakt. konferencii'*, K., s.51–58.

Kozak O. V., master of history, Deputy Head of the Course, National Academy of Internal Affairs of Ukraine (Ukraine, Kyiv), ORCIDID <https://orcid.org/0000–0002–1493–4299>

Benevolent contribution of the family of Bogdan and Varvara Khanenkov to the development of material and spiritual culture of the Ukrainian people

In the context of the national–cultural movement in Ukraine in the last quarter of the nineteenth and early twentieth centuries. Covered entrepreneurial activity, charity, patronage and collectivization of the family of Bogdan and Varvara Khanenko, which contributed to the development of industrial and agricultural production, primary and general vocational education, scientific knowledge and museum affairs.

Keywords: charity, collectibility, patronage, industrial and agricultural production, education, museum affairs.

* * *

УДК 378(477)«1914/1918»

Чуткий А. І.,

доктор історичних наук, доцент, доцент кафедри давньої та нової історії України, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), andr32_ukr@ukr.net

ПЕРІОД ГЕТЬМАНАТУ: ОЦІНКА КРИЗЬ ПРИЗМУ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Аналізується характер діяльності гетьманської влади в Україні у сфері вищої школи. Питання досліджується на прикладі ситуації у Київському комерційному інституті, який як приватний виш, найбільш оперативно реагував на зміни внутрішньої ситуації в країні. Документальною основою дослідження виступають архівні матеріали, що вперше залучаються до наукового обігу.

На основі проведеного дослідження доведено, що порівняно із попередньою та наступною владою, Українська Держава П. П. Скоропадського характеризувалась реальними кроками щодо нормалізації ситуації у вищій школі: збільшувалось державне фінансування, відновлювались принципи класичної освіти і забезпечувалась внутрішня автономія вишів. Проводилась політика з уніфікації управління навчальними закладами та їх українізація.

Проявом внутрішньої стабілізації в країні стало збільшення притоку абітурієнтів з різних регіонів України та суттєве поповнення викладацького штату, зокрема і низкою знакових постатей.

Ключові слова: історія вищої школи, історія України ХХ ст., Київський комерційний інститут, Українська Держава, українські визвольні змагання 1917–1921 рр.

Оцінка епохи Гетьманату (Української Держави), так само як і постагії його керівника П. П. Скоропадського характеризуються діаметральною протилежністю підходів, виступаючи і як спеціальна тема історичних студій, і в складі досліджень українських визвольних

змагань 1917–1921 рр. [65; 56, с. 127–134; 58, с. 43–293; 53; 54; 55; 64; 66; 69; 70; 72; 74; 76]. Сьогодні, у соту річницю від постановня та існування Гетьманату П. П. Скоропадського, це чи найбільш гостра тема (у рамках дискурсу епохи визвольних змагань 1917–1921 рр.) як у суто науковій, так і в популярній історичній літературі [71, с. 107–134]. Вона активно дебатється в інтернет–ресурсах [80; 81; 82; 83] і навіть попри появу спогадів самого П. П. Скоропадського та інших осіб, його сучасників [68; 57; 59], залишає більше запитань, аніж відповідей. Почасти такий стан справ пояснюється справді неординарним характером як самої форми політичного устрою Української Держави (в ряду всіх інших державних утворень, що тоді поставали на українських теренах та в Європі загалом); так і фігурою її керівника. Дійсно, П. П. Скоропадський не був схожий на жодного з інших українських політичних лідерів того часу: ані за біографією (аристократ у масі вихідців з третього стану, котрий водночас забезпечував своєрідну спадковість від козацьких часів до новітніх змагань українців за волю); ані за характером своєї діяльності (що характеризувалась реалістичністю і відданістю консервативним цінностям на відміну від популізму решти лідерів, котрі були соціалістами до мозку кісток). При цьому незаперечним є той факт, що період Гетьманату являє поодиноким випадком стабілізації внутрішньої ситуації в Україні та реального проведення різноманітних і доволі зважених реформ, хай і під наглядом німецького багнету.

Враховуючи таку гостроту суперечок та відсутність єдиної оцінки Української Держави та особи П. П. Скоропадського, що означає незавершеність реконструкції цього періоду в історії України ХХ ст., безперечно потрібно продовжувати його вивчення. В цьому дослідженні пропоную «поглянути» на характер діяльності П. П. Скоропадського на посту очільника Української Держави крізь призму змін у сфері освіти в період Гетьманату, оскільки ця сфера в Україні традиційно характеризувалася залишковим підходом у реальному вирішенні її проблем, попри численні заяви про добрі наміри різних влад у цій сфері. Тож саме через аналіз ситуації у сфері освіти можна отримати найбільш об'єктивну оцінку співвідношення обіцянок та реальних дій будь–якої влади і водночас проаналізувати за яких умов розвивалась освіта й наука, а отже і професорсько–викладацька корпорація, студентство (тобто й молодь), ступінь затребуваності самої освіти в суспільстві тощо. Відповідно, через цю тему можна отримати інформацію, що становитиме цінність і для досліджень іншого спрямування.

Оскільки реформи П. П. Скоропадського у сфері освіти згадуються побіжно, у загальному контексті оцінки його державницької діяльності [58, с. 233–255], а також у зв'язку зі створенням нових або реформуванням існуючих навчальних закладів, що перебували у державному підпорядкуванні [52, с. 425–546; 60; 61; 62; 67], то пропоную «подивитись» на цю тему через зміст змін у приватному виші – Київському комерційному інституті.

Цей об'єкт вивчення є не випадковим. По–перше, Київський комерційний інститут становить інтерес у зв'язку з тим, що станом на 1918 р. він належав до найбільших (за чисельністю студентського контингенту)

з–поміж вишів України і від моменту свого заснування характеризувався особливо демократичними умовами, а отже найбільш повно відображав соціальну палітру України (у рамках тих українських земель, що до 1917 р. перебували під владою Російської імперії) [78, с. 311–317]. По–друге, він, як приватний виш, особливо тонко відчував «дух часу» і тому зміни у його функціонуванні (характер студентського контингенту та викладацького корпусу, міжнародні зв'язки, рівень матеріальної забезпеченості і т.д. [77; 79]) дозволяють найбільш точно відобразити сутність державної політики у сфері освіти. Зрештою, таке дослідження потрібне і у зв'язку з практичною відсутністю досліджень цього вишу, що дозволяє ввести до наукового обігу нові архівні матеріали (на яких у першу чергу й засноване це дослідження). А враховуючи те, що ключову роль у цій розвідці відіграють особові справи студентів та викладачів цього інституту, що вступали до нього в період Гетьманату, то це дозволяє «проявити» й життя за умов Гетьманату звичайних осіб, що є неоціненним для реконструкції історії повсякденності, яка є найбільш актуальним напрямом сучасних історичних студій.

Аби порівняти досягнення Української Держави у сфері вищої освіти, стисло проаналізуємо те, що відбулось у цій сфері за попередніх та наступних влад. Так, одразу ж потрібно зазначити, що попри проголошення українського курсу Центральною Радою, це жодним чином не позначилось на зміні характеру викладання в Київському комерційному інституті – воно продовжувало здійснюватись російською мовою та при збереженні попереднього викладацького штату, хоча і за зміни директора інституту та при порушенні нормального навчального процесу у зв'язку з політизацією київського студентства та проведенням у приміщеннях вишів різного роду мітингів і т.п. [78, с. 307–314]. Теж саме характеризувало й державні вищі Києва, зокрема Університет св. Володимира, де революційна студентська маса усунула попереднього ректора та мало цікавилась навчанням, віддавши пріоритет політичним дискусіям [75, с. 184–186; 73, с. 90]. У часи більшовицької окупації Києва вища школа політизувалась ще більше, підпорядковуючись комісарам, які й здійснювали фактичне управління вишами; а заодно зазнавала пограбувань та репресій щодо інакодумців як серед викладачів, так і серед студентів, при одночасних масових примусових мобілізаціях [78, с. 318, 320–321, 337]. Репресивна політика (хоча і в значно менших масштабах та більш «м'якого» характеру) щодо політичних опонентів проводилась у вищій школі і за Директорії УНР (наприклад, арешт студентів, котрі вступили до добровільних дружин аби захистити Київ від наступу Директорії) та денікінців [78, с. 332]. Також Директорія УНР проводила й посилену українізацію освіти, але відсутність коштів та нетривалість її перебування у Києві не дозволили здійснити ці задуми у тому обсязі, який вони мали за часів Української Держави.

Тож чим був позначений короткий період існування Української Держави у випадку Київського комерційного інституту? По–перше, було відновлено класичні принципи в сфері вищої школи, зокрема перевідні іспити, повноцінний термін навчання, посаду ректора та деканів тощо. При цьому саме в період Гетьманату відбулась суттєва зміна структури інституту

– економічне та комерційно–технічне відділення були перетворені на однойменні факультети [51, арк. 123], що теж було рухом у бік стандартів класичної освіти. Не слід забувати і про саме розширення мережі вищих навчальних закладів. І тут, окрім добре відомих фактів про заснування державних університетів у Києві та Кам'янці–Подільському, потрібно згадати і про заснування на базі Київського комерційного інституту Близькосхідного інституту, який очолив професор комерційного інституту П. М. Богаєвський [4, арк. 69].

По–друге, Українська Держава, чи не єдина в період Української революції 1917–1921 рр., надавала реальну фінансову допомогу навчальним закладам. Про її масштаби свідчить те, що влада звернулась також і до керівництва Київського комерційного інституту, попри його приватний статус (а отже й опертя виключно на власні кошти), з проханням повідомити про завдані більшовицькою окупацією збитки задля їх компенсації [49, арк. 20], а також виділила останньому вже у травні 1918 р. з державної скарбниці майже 40 тис. крб. [49, арк. 18]. Хоча, звичайно і в часи Української Держави владі не вдавалось вповні закрити потреби вишів у коштах [63, с. 199–201], але ця влада принаймні робила все можливе задля оптимізації ситуації.

Окрім цього, в Київському комерційному інституті відбувалось запровадження нових предметів викладання, що були пов'язані з новими тенденціями в господарському житті країни і що засвідчувало сподівання на нормалізацію ситуації та нормальний поступ. При цьому запровадження нових курсів викладання супроводжувалось залученням до викладання в інституті нових фахівців, що мало місце і в інших вишах України у період Гетьманату [52, с. 639–651, 696–697]. Серед них були і доволі визначні постаті тогочасного суспільно–політичного життя, а загальна кількість нових викладачів інституту не мала аналогів у попередні роки існування цього вишу (за винятком часу його заснування), що теж можна розцінювати як пов'язування суспільством саме з Гетьманатом сподівань на стабілізацію і подальший розвиток України в нормальних умовах.

Так, саме за періоду Гетьманату до викладання у Київському комерційному інституті були запрошені: 1) 5 червня 1918 р. Х. А. Барановський (для викладання курсу «Кредитна кооперація»), К. А. Мациевич (для викладання курсу «Сільськогосподарська економія»), А. Г. Крістер (для викладання курсу «Законодавство з охорони праці»), В. А. Тирмос («Біржова справа»), К. А. Шеметов («Рахівництво споживчих товариств») [3, арк. 1]; 2) 20 вересня 1918 р. О. Д. Солуха (для викладання курсу «Земське та міське страхування») [12, арк. 1] та М. Г. Серговський (мав викладати курс «Техніка оцінки збитків від пожеж» [11, арк. 3, 12] і на той час він мав понад 25 років стажу роботи у страхових товариствах); 3) 2 жовтня 1918 р. О. М. Андерсон (для викладання курсу «Математична статистика»), Б. М. Мартос (для викладання курсу «Діловодство та рахівництво споживчих товариств»), Н. З. Стоянович (для викладання курсу «Комерційна кореспонденція» німецькою мовою) [1, арк. 1], Н. М. Орлом («Практика земських кас дрібного кредиту») [10, арк. 1] тощо. Викладання нових предметів започатковували і вже працюючі викладачі інституту.

Щодо вище згаданих нових поповнень викладацького штату Київського комерційного інституту, то варто характеризувати бодай деякого з них.

Так, О. М. Андерсон на той момент займав посаду віце-директора департаменту зовнішньої торгівлі у Міністерстві торгу та промисловості Української Держави (зберігши цю посаду і за Директорії УНР, а в жовтні 1919 р. перейшов на роботу до аналогічної установи у денікінців [1, арк. 14, 21]), був відомим симпатиком розвитку авіації, а в роки Першої світової війни зарекомендував себе як добрий організатор забезпечення паливом Петрограду про що згадували сучасники [1, арк. 5зв, 6]. А його високий науковий рівень засвідчений позитивним відгуком про нього визначного вченого-економіста та математика Є. Є. Слущького [1, арк. 8]. На момент обрання викладачем інституту О. М. Андерсон перебував у Пуща-Водиці, де лікувався «від так званої іспанської хвороби» [1, арк. 5], а тому до викладання приступив лише наприкінці 1918 р. [1, арк. 11, 17, 19].

Аналогічно й О. Д. Солуха, що був запрошений викладати у Київському комерційному інституті курс «Земське та міське страхування», займав високу посаду в уряді Української Держави – був директором Страхового департаменту у Міністерстві внутрішніх справ [12, арк. 1].

Проте це не слід розглядати як прагнення керівництва вищу залучитись підтримкою високопосадовців, оскільки наочним є те, що займані високі посади відповідали змісту курсів, які пропонувалось викладати цим особам, а отже на першому місці тут безперечно був мотив залучення висококласних фахівців, а не якісь політичні розрахунки. Це засвідчує й обрання викладачами інституту Б. М. Мартоса та Х. А. Барановського, котрі представляли ті політичні сили, які в період Гетьманату зазнали поразки і перебували в опозиції до влади, але водночас були визнаними фахівцями у сфері кооперації та фінансів відповідно.

Б. М. Мартос не потребує додаткового представлення. Водночас для його характеристики потрібно зазначити, що поданий Б. М. Мартосом *curriculum vitae*, на відміну від аналогічних документів інших викладачів, був написаний українською мовою, а також у ньому зазначено про роботу Б. М. Мартоса у Центральній Раді на посаді генерального секретаря земельних справ [8, арк. 2–3зв]. Особова справа Б. М. Мартоса з архіву інституту уривається на відповіді Центрального українського кооперативного комітету від 21 грудня 1918 р., що з його боку немає заперечень проти викладання Б. М. Мартоса в інституті [8, арк. 8]. Тож скоріш за все Б. М. Мартос так і не приступив до виконання своїх обов'язків унаслідок чергового занурення у політичне життя.

Х. А. Барановський, як слідує з його особової справи з архіву Київського комерційного інституту, також не приступив до викладання [3, арк. 3].

Оскільки Х. А. Барановський належав до провідних вітчизняних фінансистів того часу і навіть був одним із перших генеральних секретарів фінансів за часів Центральної Ради, то доречно буде згадати і той факт, що до піклувальної ради Київського комерційного інституту було включено і ще одного визначного тогочасного фінансиста – А. К. Ржепецького [15], котрий очолив відповідне міністерство в уряді П. П. Скоропадського.

Така концентрація навколо Київського комерційного інституту провідних представників кооперативного руху та фахівців у сфері фінансів дозволяє вести мову про те, що цей навчальний заклад за часів Української Держави став провідним осередком з підготовки відповідних фахівців та наукових студій. Це засвідчується як збереженням старих кадрів викладачів фінансових дисциплін, так і запрошенням нових. Так, 25 вересня 1918 р. викладати курс «Банки, кредит та гроші» був запрошений В. М. Штейн (за рекомендацією самого К. Г. Воблого), котрий був учнем визначного російського вченого-економіста П. Б. Струве [14, арк. 3], а в червні та вересні 1918 р. – вище згадувані Н. М. Орлов (що до того працював у Київській конторі Державного банку) та В. А. Тирмос [13].

Окрім цього, за періоду Української Держави викладати в Київському комерційному інституті був запрошений визначний вчений-юрист Б. О. Кістяківський (з вересня 1918 р.) [7, арк. 5].

Разом з цим за часу Гетьманату проявом німецької присутності в Україні стали пошуки та арешти німецькими військовими викладачів, котрі були підданими або ж громадянами воюючих з країнами Четверного блоку держав. Наприклад, в ніч на 11 липня 1918 р. був арештований громадянин Франції М. П. Бартерод, котрий з 1915 р. викладав у Київському комерційному інституті французьку мову. 16 жовтня 1918 р. він звернувся до ректора інституту з проханням посприяти йому у звільненні з ув'язнення. При цьому М. П. Бартерод повідомив, що був арештований разом з двома своїми дітьми, котрих звільнили через два дні, а його продовжують утримувати без жодних звинувачень і сам він «не знає за собою жодної провини щодо німецької влади», і що і під час допиту йому також «не було висунуто жодних звинувачень» [2, арк. 23]. У відповідь на це звернення ректор Київського комерційного інституту К. Г. Воблий 22 жовтня 1918 р. звернувся до міністра закордонних справ Української Держави з проханням «знести з німецькою владою і запропонувати їй звільнити п. Бартерота» і додав, що Бартерот «тяжко хворіє» [2, арк. 22].

У цьому випадку бачимо, що подібні ексцеси не було результатом дій української влади. Так само потрібно зазначити, що такі явища не були поширеними і вочевидь якісь мотиви арешту таки існували. Наприклад, в середині вересня 1918 р. ще один громадянин Франції і викладач французької мови Київського комерційного інституту Ф. Ф. Мулен мусив залишити Київ «на вимогу німецької влади» [9, арк. 1]. Останнє пояснювалось тим, що він виконував обов'язки секретаря з французьких питань при іспанському консульстві [9, арк. 2]. Водночас у той самий час на роботу до Київського комерційного інституту був прийнятий Ш. І. Дюбрей, котрий також був громадянином Франції [5, арк. 7зв], і це не зустріло перешкоди з боку німецької влади.

Про матеріальний бік життя тогочасних аспірантів (професорських стипендіатів – за тодішньою термінологією) довідуємось з подання професорського стипендіата А. І. Ковалю на ім'я ректора Київського комерційного інституту від 24 серпня 1918 р. [6, арк. 2]. В цьому поданні (написаному в Казятині) А. І. Коваль повідомляв, що витрачає багато часу на уроки в місцевому комерційному училищі, що позбавляє його

можливості належним чином займатися написанням дисертації. Але без цього він не може вижити внаслідок «дорожнечі життя, що не значно різниться від Києва», що й спонукає його «добувати насущні засоби» будь-якою працею [6, арк. 5].

Тепер подивимось на зміни, що характеризували студентський контингент Київського комерційного інституту за доби Гетьманату. У цьому випадку можна зазначити дві речі. По-перше, збільшення вступу на навчання українців, зокрема й осіб, котрі симпатизували українському національному руху або були дітьми визначних представників цього руху. Так, в цей час в інституті продовжували навчатися О. П. Довженко [17, арк. 16–18] та донька М. М. Коцюбинського Ксенія [16]. А в серпні 1918 р. на навчання до Київського комерційного інституту поступив такий активний учасник українських визвольних змагань як Ю. К. Смолич [37, арк. 2], а також син А. В. Стороженко Володимир [38, арк. 3].

Водночас, саме восени 1918 р. навчання в інституті завершував К. Я. Бауман [50, арк. 1–2; 47, арк. 64], попри те, що він вже належав до активних ватажків більшовиків в Україні, а отже гетьманська влада не вдавалась до повальних репресій політичних опонентів та навіть не намагалась «попсувати їм життя».

Задля з'ясування загальної ситуації серед студентів-українців Київського комерційного інституту, доцільно розглянути й особові справи пересічних осіб, котрі в час Гетьманату поступали на навчання до цього вишу. Тут бачимо осіб, котрі поверталися з армії, і з різних регіонів України [42]. Наприклад, 28 серпня 1918 р. прохання про прийом до числа студентів інституту подав С. С. Юркевич, котрий походив з дворян Київської губернії, але на момент подання цього прохання мешкав у Новгород-Сіверському [45, арк. 12, 9]. А виходець з родини священика з Чернігівщини К. В. Елланський 1 серпня 1918 р. прохав про поновлення у числі студентів (був зарахований у 1911 р., але навесні 1917 р. був призваний до армії) після демобілізації [44, арк. 72]. Показово, що 30 листопада 1918 р. К. В. Елланський прохав канцелярію інституту надати йому документи, що стосуються його відношення до військового обов'язку задля вступу до військової дружини [44, арк. 2]. Це дозволяє вести мову про те, що К. В. Елланський належав до тих представників молоді, котрі збиралися захищати гетьманську владу, а оскільки його жодним чином не можна віднести до т.зв. «білого офіцера», бо вперше на військову службу він був призваний навесні 1917 р., тобто вже після повалення монархії, то це змушує ще раз вивчити питання організації цих дружин. З селянської родини з Волині (Острозький повіт) походив П. В. Кондратюк, котрий 10 липня 1918 р. подав заяву про зарахування на навчання до Київського комерційного інституту [20].

Загалом, серед вступників до інституту часів Гетьманату чисельно переважають українці, що заохочувалось і гетьманською владою при особливому акценті на сприянні у вступі на навчання демобілізованим з української армії особам [49, арк. 35].

Водночас не існувало і жодних обмежень до вступу щодо представників інших національностей. Наприклад, серед тих, хто поступав на навчання до Київського комерційного інституту в період Української Держави, було також чимало поляків. Серед них

переважали вихідці з дворянства (тоді як серед українців – представники всіх соціальних класів), а за місцем походження / проживання – вихідці з українських земель. Наприклад: С. В. Шашкевич, С. О. Марцинківська, М. В. Пржедомірська та К. О. Липинський – були родом з Київщини [19, арк. 1; 28, арк. 1; 32, арк. 1; 24, арк. 2]; Б. Б. Крживицький – з Катеринослава [22, арк. 3]; Б. О. Піонтковський – з Волині [30]; Ю. К. Тржецяк – з Полтави [39]. Але особливо багато поляків, котрі вступали в цей час на навчання до Київського комерційного інституту, походили з Поділля (Т. А. Фіжбін, С. І. Свірський, Т. В. Котович, П. К. Пеніонжик та Я. І. Рудницький [40, арк. 1; 35, арк. 1; 21, арк. 1; 29, арк. 1; 33, арк. 1]). Оскільки з Поділля походило й особливо багато українців та євреїв, що в цей час навчались у Київському комерційному інституті, то це дозволяє вести мову про особливо тісний зв'язок цього регіону з Києвом за часів української влади.

Також серед вступників були й поляки, котрі походили з-поза меж України, зокрема з Білорусі (Я. К. Щука, В. В. Майковський [43; 27]), Прибалтики (К.-В. С.-І. Хорошевський [41] та Ч. П. Ястржембський [46, арк. 1]), Царства Польського ([34, арк. 6]), що засвідчувало існування за періоду Гетьманату зв'язків України з цими регіонами.

Як і у випадку з українцями, серед поляків траплялись особи, котрі вступали до Київського комерційного інституту після демобілізації, як, наприклад, К. О. Лисецький, котрий поступив до інституту після демобілізації навесні 1918 р. і був родом з селян Віленської губернії [25, арк. 1, 3].

На навчання до Київського комерційного інституту поступали й особи від мішаних шлюбів, як-от О. В. Зелінська (батько – римо-католик, мати та сама О. В. Зелінська – православної), що підтверджує політику зі змішання національностей та нав'язування православ'я (як елементу тієї ж таки русифікації) з боку попередньої, імперської влади [18, арк. 7].

З унікальних випадків по студентському контингенту Київського комерційного інституту часів Гетьманату можна назвати заяву громадянина Швейцарії О. Ж.-Ж. Семадені з проханням поновити його у числі студентів, яке надійшло до інституту 2 жовтня 1918 р., хоча й було написано восени 1917 р. [36, арк. 2], що само по собі залишає багато питань.

Як слідує з особових справ студентів Київського комерційного інституту, в період Гетьманату вони продовжували вести звичне життя, зокрема вступали у шлюб, як наприклад, І.-С. Пласковицька 10 серпня 1918 р. [31, арк. 2]. При цьому остання зазначала, що до червня 1918 р. не могла приступити до навчання, оскільки перебувала у Смоленській губернії, звідки не могла повернутись «внаслідок роблених більшовиками безчинств» [31, арк. 3]. Варто зазначити і те, що посвідка надана їй для проїзду з Білорусі до Києва була виконана двома мовами – німецькою та польською [31, арк. 4], що засвідчує перебування польських підрозділів у складі німецьких військ на Східному фронті. Влітку 1918 р. з проханням надати довідку про відсутність перешкод до вступу у шлюб до керівництва Київського комерційного інституту звернулась ще одна студентка М. Кржимовська [23, арк. 7] і при цьому її нареченим став також студент Київського комерційного інституту, котрий був старшим

за неї на один рік [23, арк. 17]. Загалом, в період літа – початку осені 1918 р. фактів укладення шлюбу студентами / студентками інституту фіксується чимало, що теж є опосередкованим свідченням сподівань загалу на стабілізацію внутрішнього життя в Україні.

Підтвердженням пов'язувань суспільством сподівань на стабілізацію життя в Україні після встановлення гетьманської влади є й те, що чимало студентів, котрі поступали до інституту в 1918 р., згадували, що вперше вони подавали заяви про вступ за рік до того, але обставини часу «позбавляли їх можливості жити та навчатися у Києві» у 1917 р. [29, арк. 1].

На підтвердження того, що за Гетьманату Україна була найбільш стабільною частиною на постімперському просторі, свідчать і численні факти переходу на навчання до українських вишів осіб з–поза меж України. Так, наприклад вище згадуваний Ч. П. Ястржембський, що належав до польських міщан Вільна і навчався у Московському університеті, у вересні 1918 р. прохав про перехід на навчання до Київського комерційного інституту [46, арк. 1].

Переконливо характеризують період Гетьманату як час внутрішньої стабілізації в Україні й численні та вже згадувані факти поновлення студентів (після демобілізації) на навчання (наприклад С. Р. Ляшевський, котрий поновився в складі студентів інституту в липні 1918 р. після демобілізації, а вперше вступив до інституту в 1915 р. [26, арк. 2, 7]); так само як і те, що після повалення Гетьманату більшість із них (так само як і серед тих, хто поступив на навчання у 1918 р.) припинили навчання.

Зрештою, саме в період Української Держави відбувся і найбільший (за роки Української революції 1917–1921 рр.) набір абітурієнтів до Київського комерційного інституту – 1655 осіб [48, арк. 32], що є найбільш красномовним доказом очікування позитивних змін у суспільстві пов'язаних з Гетьманатом.

Таким чином, вивчення історії Київського комерційного інституту в період Української Держави дозволяє зробити наступні висновки: було збережено попередній викладацький штат і суттєво поповнено його новими кадрами, серед яких була і низка знакових постатей (Х. А. Барановський, Б. М. Мартос, Б. О. Кістяківський). Це дозволяє вести мову про оформлення в суспільстві надій на стабілізацію і нормальний розвиток за часів Гетьманату. А особливий акценту спеціалізації середніх викладачів на фінансові дисципліни дозволяє стверджувати і про перетворення цього вишу на один із провідних осередків підготовки відповідних фахівців. Також засвідчується тенденція до відновлення попередньої традиції у сфері вищої школи, що була доповнена і низкою новацій, які мають значення й дотепер (підпорядкування всіх навчальних закладів одному міністерству, сприяння у вступі до вишів демобілізованим тощо); а також посиленням зв'язку освіти із запитами життя та її українізацією. При цьому держава вперше почала дбати про належну матеріальну підтримку вишніх навчальних закладів. У випадку студентського контингенту можна констатувати збільшення відсотку українців. У цьому зв'язку потрібно підкреслити, що на відміну від представників інших національностей, абітурієнти–українці представляли всі стани тогочасного суспільства, тоді як, наприклад,

серед абітурієнтів–поляків переважали представники дворянства, а це було свідченням початку домінування українців також у сфері вищої освіти та відповідних спеціалізацій (в подальшій перспективі). Треба зазначити і те, що до Київського комерційного інституту поступали на навчання або ж продовжували його ряд визначних в подальшому діячів української культури, а отже він сприяв становленню також і вітчизняної культури та науки.

Також потрібно зазначити, що гетьманська влада практично не втручалась у внутрішнє життя інституту, що виявилось у прийнятті на роботу або навчання до Київського комерційного інституту осіб нелояльних до неї і що водночас сприяло збереженню доволі демократичних умов навчання та загалом було характерним і для інших вишів України в період Гетьманату. Оскільки багатьох вище зазначених переваг не було за попередніх та й наступних режимів, то це дозволяє стверджувати, що період Української Держави виявився найбільш сприятливим і продуктивним для розвитку вищої школи.

Список використаних джерел

1. 'Державний архів м. Києва', Ф.153, Оп.1, Спр.6, 21 арк.
2. Там само, Оп.1, Спр.11, 31 арк.
3. Там само, Оп.1, Спр.12, 3 арк.
4. Там само, Оп.1, Спр.19, 71 арк.
5. Там само, Оп.1, Спр.58, 13 арк.
6. Там само, Оп.1, Спр.72, 7 арк.
7. Там само, Оп.1, Спр.73, 19 арк.
8. Там само, Оп.1, Спр.76, 8 арк.
9. Там само, Оп.1, Спр.83, 8 арк.
10. Там само, Оп.1, Спр.102, 18 арк.
11. Там само, Оп.1, Спр.123, 14 арк.
12. Там само, Оп.1, Спр.129, 30 арк.
13. Там само, Оп.1, Спр.136, 5 арк.
14. Там само, Оп.1, Спр.164, 13 арк.
15. Там само, Оп.1, Спр.339, 4 арк.
16. Там само, Оп.4, Спр.2674, 7 арк.
17. Там само, Оп.5, Спр.2508, 18 арк.
18. Там само, Оп.5, Спр.3040, 9 арк.
19. Там само, Оп.5, Спр.3208, 9 арк.
20. Там само, Оп.5, Спр.3918, 6 арк.
21. Там само, Оп.5, Спр.4084, 7 арк.
22. Там само, Оп.5, Спр.4196, 7 арк.
23. Там само, Оп.5, Спр.4201, 17 арк.
24. Там само, Оп.5, Спр.4776, 8 арк.
25. Там само, Оп.5, Спр.4788, 3 арк.
26. Там само, Оп.5, Спр.5019, 12 арк.
27. Там само, Оп.5, Спр.5053, 8 арк.
28. Там само, Оп.5, Спр.5200, 6 арк.
29. Там само, Оп.5, Спр.6134, 8 арк.
30. Там само, Оп.5, Спр.6264, 10 арк.
31. Там само, Оп.5, Спр.6297, 24 арк.
32. Там само, Оп.5, Спр.6570, 3 арк.
33. Там само, Оп.5, Спр.6995, 9 арк.
34. Там само, Оп.5, Спр.7198, 19 арк.
35. Там само, Оп.5, Спр.7201, 8 арк.
36. Там само, Оп.5, Спр.7230, 8 арк.
37. Там само, Оп.5, Спр.7451а, 8 арк.
38. Там само, Оп.5, Спр.7688, 9 арк.
39. Там само, Оп.5, Спр.8004, 11 арк.
40. Там само, Оп.5, Спр.8260, 8 арк.
41. Там само, Оп.5, Спр.8511, 9 арк.
42. Там само, Оп.5, Спр.8742, 24 арк.
43. Там само, Оп.5, Спр.9190, 8 арк.
44. Там само, Оп.5, Спр.9212, 72 арк.
45. Там само, Оп.5, Спр.9259, 13 арк.
46. Там само, Оп.5, Спр.9388, 18 арк.
47. Там само, Оп.7, Спр.262, 83 арк.

48. Там само, Оп.8, Спр.1550, 80 арк.
 49. Там само, Оп.13, Спр.1а, 137 арк.
 50. Там само, Оп.14, Спр.196, 2 арк.
 51. Там само, Ф. Р-871, Оп.2, Спр.214, 223 арк.
 52. 'Alma mater. Університет Св. Володимира напередодні та в добу Української революції 1917–1920. Матеріали, документи, спогади', 2001. Упоряд. В. А. Короткий, В. І. Ульяновський, Кн.2, К.: Прайм, 697 с.
 53. Гай–Нижник, ПП., 2004. 'Документальні джерела і матеріали до історії фінансової політики уряду Української Держави (29 квітня – 14 грудня 1918 р.): Довідник', К., 46 с.
 54. Гай–Нижник, ПП., 2004. 'Фінансова політика уряду Української Держави Гетьмана Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.)', К.: [б.в.], 430 с.
 55. 'Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контраверсії', 2008, *Всеукраїнська наукова конференція. 19–20 травня 2008*, К.: Видавництво Олени Теліги, 320 с.
 56. Грицак, ЯЙ., 2000. 'Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX століття', К.: Генеза, 360 с.
 57. 'Д. І. Донцов. Рік 1918, Київ: Документально-художнє видання', 2002. Упоряд. К. Ю. Галушко, К.: Темпора, 208 с.
 58. Дорошенко, ДІ., 2002. 'Історія України. 1917–1923 рр.', Т.2: *Українська Гетьманська Держава 1918 року*, К.: Темпора, 352 с.
 59. 'Свген Чикаленко. Щоденник (1918–1919)', 2004, Т.2, К.: Темпора, 464 с.
 60. Завальнюк, ОМ., 2006. 'Історія Кам'янець–Подільського державного університету в іменах (1918–1921 рр.)', Кам'янець–Подільський: *Абетка–НОВА*, 632 с.
 61. Завальнюк, ОМ., 2015. 'Історико–філологічний факультет – провідний підрозділ Кам'янець–Подільського державного українського університету (1918–1920 рр.) (до 100–річчя заснування вишу)', *Наукові праці Кам'янець–Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки*, Т.25, с.425–442.
 62. Завальнюк, ОМ., 2011. 'Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.)', Кам'янець–Подільський: *Аксіома*, 644 с.
 63. 'Історія Київського університету', 2014. І. В. Верба, О. В. Вербовий, Т. Ю. Горбань та ін.; кер. авт. кол. В. Ф. Колесник, К.: Видавничо–поліграфічний центр «Київський університет», 895 с.
 64. Калакура, ЯС., 2011. 'Нові підходи до висвітлення гетьманату Павла Скоропадського в сучасній українській та зарубіжній історіографії', *Архіви України*, №2–3, с.262–274.
 65. Калакура, ЯС., 2013. 'Три образи Гетьманату П. Скоропадського в українській історіографії', *Національна та історична пам'ять*, Вип.7, с.56–66.
 66. Капелюшний, ВП., 2003. 'Здобута і втрачена незалежність: історіографічний нарис української державності доби національно–визвольних змагань (1917–1921 рр.)', К.: *Орлан*, 608 с.
 67. Копилов, АО., Завальнюк, ОМ., 1999. 'Кам'янець–Подільський державний український університет: від ідеї заснування до ліквідації (1917–1921 рр.)', *Український історичний журнал*, №5, с.26–36.
 68. 'Павло Скоропадський. Спогади (кінець 1917 – грудень 1918)', 1995, Київ–Філадельфія, 493 с.
 69. Пиріг, РЯ., 2008. 'Гетьманат Павла Скоропадського: між Німеччиною і Росією', К., 209 с.
 70. Пиріг, РЯ., 2011. 'Українська гетьманська держава 1918 року: Історичні нариси', К.: *Інститут історії України НАН України*, 335 с.
 71. Примост, В., 2016. 'Едіп московський: нариси історії росіян', Кн.2, К.: *Темпора*, 508 с.
 72. Солдатенко, В., 2009. 'Україна в революційну добу: Історичні есе–хроніки. У 4–х т. Т. II. Рік 1918', К.: *Світосгляд*, 412 с.
 73. Спекторський, ЕВ., 2007. 'Столетие Киевского университета св. Владимира', Белград, 1935, Репринт. вид., К.: *Издательско–полиграфический центр «Киевский университет»*, 104 с.
 74. Терещенко, ЮІ., 2008. 'Гетьманат Павла Скоропадського як прояв консервативної революції', *Український історичний журнал*, №3, с.19–37.
 75. Ульяновський, В., Короткий, В., Скиба, О., 2007. 'Останній ректор Університету Святого Володимира Свген Васильович Спекторський', К.: *Київський університет*, 311 с.
 76. Федюк, В., 1993. 'Україна в 1918 г.: Гетман Скоропадський', Ярославль, 95 с.

77. Чуткий, АІ., 2011. 'Зміни в студентському складі вузів Наддніпрянщини в роки українських визвольних змагань: досвід Київського комерційного інституту', *Література та культура Полісся*, Вип.62, с.238–247.
 78. Чуткий, АІ., 2013. 'Київський комерційний інститут: витоки та історичний поступ (1906–1920 рр.)', Ніжин, 524 с.
 79. Чуткий, АІ., 2012. 'Професорсько–викладацький склад Київського комерційного інституту: статистика, тенденції змін, визначні персоналії', *Література та культура Полісся*, Вип.70, с.181–190.
 80. 'Гетьман Павло Скоропадський: від самостійності до федерації'. [online] Доступно: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2018/04/29/152371>.
 81. Кульчицький, С. 'Українська Держава Гетьмана Скоропадського'. [online] Доступно: <http://tyzhden.ua/History/211528>.
 82. 'Павло Скоропадський: гетьман під крилом Берліна'. [online] Доступно: www.dw.com/uk/павло–скоропадський–гетьман–під–крилом–берліна/a–43580597.
 83. Терещенко, Ю. 'Консервативна революція гетьмана Павла Скоропадського'. [online] Доступно: <http://m.tyzhden.ua/publication/186105>.

References

1. 'Derzhavnyj arhiv m. Kyjeva (State Archives of Kyiv)', F.153, Оп.1, Спр.6, 21 арк.
2. Там само (Ibid), Оп.1, Спр.11, 31 арк.
3. Там само (Ibid), Оп.1, Спр.12, 3 арк.
4. Там само (Ibid), Оп.1, Спр.19, 71 арк.
5. Там само (Ibid), Оп.1, Спр.58, 13 арк.
6. Там само (Ibid), Оп.1, Спр.72, 7 арк.
7. Там само (Ibid), Оп.1, Спр.73, 19 арк.
8. Там само (Ibid), Оп.1, Спр.76, 8 арк.
9. Там само (Ibid), Оп.1, Спр.83, 8 арк.
10. Там само (Ibid), Оп.1, Спр.102, 18 арк.
11. Там само (Ibid), Оп.1, Спр.123, 14 арк.
12. Там само (Ibid), Оп.1, Спр.129, 30 арк.
13. Там само (Ibid), Оп.1, Спр.136, 5 арк.
14. Там само (Ibid), Оп.1, Спр.164, 13 арк.
15. Там само (Ibid), Оп.1, Спр.339, 4 арк.
16. Там само (Ibid), Оп.4, Спр.2674, 7 арк.
17. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.2508, 18 арк.
18. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.3040, 9 арк.
19. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.3208, 9 арк.
20. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.3918, 6 арк.
21. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.4084, 7 арк.
22. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.4196, 7 арк.
23. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.4201, 17 арк.
24. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.4776, 8 арк.
25. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.4788, 3 арк.
26. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.5019, 12 арк.
27. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.5053, 8 арк.
28. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.5200, 6 арк.
29. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.6134, 8 арк.
30. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.6264, 10 арк.
31. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.6297, 24 арк.
32. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.6570, 3 арк.
33. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.6995, 9 арк.
34. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.7198, 19 арк.
35. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.7201, 8 арк.
36. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.7230, 8 арк.
37. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.7451а, 8 арк.
38. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.7688, 9 арк.
39. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.8004, 11 арк.
40. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.8260, 8 арк.
41. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.8511, 9 арк.
42. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.8742, 24 арк.
43. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.9190, 8 арк.
44. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.9212, 72 арк.
45. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.9259, 13 арк.
46. Там само (Ibid), Оп.5, Спр.9388, 18 арк.
47. Там само (Ibid), Оп.7, Спр.262, 83 арк.
48. Там само (Ibid), Оп.8, Спр.1550, 80 арк.
49. Там само (Ibid), Оп.13, Спр.1а, 137 арк.
50. Там само (Ibid), Оп.14, Спр.196, 2 арк.

51. Tam samo (Ibid), F. R–871, Op.2, Spr.214, 223 ark.
52. 'Alma mater. Universytet Sv. Volodymyra naperedodni ta v dobu Ukrai'ns'koi' revolucii' 1917–1920. Materialy, dokumenty, spogady (Alma mater St. Volodymyr University on the eve of the day of the Ukrainian Revolution of 1917–1920. Materials, documents, memoirs)', 2001. *Uporjad. V. A. Korotkij, V. I. Ul'janovs'kyj*, Kn.2, K.: Prajm, 697 s.
53. Gaj–Nyzhnyk, PP., 2004. 'Dokumental'ni dzherela i materialy do istorii' finansovoi' polityky urjadu Ukrai'ns'koi' Derzhavy (29 kvitnja – 14 grudnja 1918 r.): Dovidnyk (Documentary sources and materials for the history of financial policy of the Government of the Ukrainian State (April 29 – December 14, 1918): Directory)', K., 46 s.
54. Gaj–Nyzhnyk, PP., 2004. 'Finansova polityka urjadu Ukrai'ns'koi' Derzhavy Get'mana Skoropads'kogo (29 kvitnja – 14 grudnja 1918 r.) (Financial Policy of the Government of the Ukrainian State of Hetman Skoropadsky (April 29 – December 14, 1918))', K.: [b.v.], 430 s.
55. 'Get'manat Pavla Skoropads'kogo: istorija, postati, kontraversii' (Hetmanate of Pavlo Skoropadsky: history, figures, controversy)', 2008, *Vseukrai'ns'ka naukova konferencija. 19–20 travnja 2008*, K.: Vydavnytvo Oleny Teligy, 320 s.
56. Grycak, JaJ., 2000. 'Narys istorii' Ukrai'ny: formuvannja modernoi' ukrai'ns'koi' nacii' XIX–XX stolittja (Essay on the history of Ukraine: the formation of the modern Ukrainian nation of the 19th and 20th centuries)', K.: Geneza, 360 s.
57. 'D. I. Doncov. Rik 1918, Kyi'v: Dokumental'no–hudozhnje vydannja (D. I. Dontsov Year 1918, Kyiv: Documentary and Artistic Edition)', 2002. *Uporjad. K. Ju. Galushko*, K.: Tempora, 208 s.
58. Doroshenko, DI., 2002. 'Istorija Ukrai'ny. 1917–1923 rr. (History of Ukraine. 1917–1923)', T.2: *Ukrai'ns'ka Get'mans'ka Derzhava 1918 roku*, K.: Tempora, 352 s.
59. 'Jevgen Chykalenko. Shhodennyk (1918–1919) (Yevhen Chykalenko. Diary (1918–1919))', 2004, T.2, K.: Tempora, 464 s.
60. Zaval'njuk, OM., 2006. 'Istorija Kam'janec'–Podil's'kogo derzhavnogo universytetu v imenah (1918–1921 rr.) (History of Kamyans'k–Podilsky State University in names (1918–1921))', Kam'janec'–Podil's'kyj. *Abetka–NOVA*, 632 s.
61. Zaval'njuk, OM., 2015. 'Istoryko–filologichnyj fakul'tet – providnyj pidrozdil Kam'janec'–Podil's'kogo derzhavnogo ukrai'ns'kogo universytetu (1918–1920 rr.) (do 100–richchja zasnuvannja vyshu) (The Faculty of History and Philology is a leading subdivision of the Kamyans'k–Podilsky State Ukrainian University (1918–1920) (to the 100th anniversary of the foundation of higher education))', *Naukovi praci Kam'janec'–Podil's'kogo nacional'noho universytetu imeni Ivana Ogijenka. Istorychni nauky*, T.25, s.425–442.
62. Zaval'njuk, OM., 2011. 'Utvorennya i dijalt'nist' derzhavnyh ukrai'ns'kyh universytetiv (1917–1921 rr.) (Formation and activity of state Ukrainian universities (1917–1921))', Kam'janec'–Podil's'kyj. *Aksioma*, 644 s.
63. 'Istorija Kyi'vs'kogo universytetu (History of Kiev University)', 2014. I. V. Verba, O. V. Verbovyj, T. Ju. Gorban' ta in.; ker. avt. kol. V. F. Kolesnyk, K.: Vydavnycho–poligrafichnyj centr «Kyj'vs'kyj universytet», 895 s.
64. Kalakura, JaS., 2011. 'Novi pidhody do vysvitlennja get'manatu Pavla Skoropads'kogo v suchasnij ukrai'ns'kij ta zarubiznij istoriografija (New approaches to the coverage of Hetman Pavlo Skoropadsky in contemporary Ukrainian and foreign historiography)', *Arhivj Ukrai'ny*, №2–3, s.262–274.
65. Kalakura, JaS., 2013. 'Try obrazy Get'manatu P. Skoropads'kogo v ukrai'ns'kij istoriografii' (Three images of Hetmanate P. Skoropadsky in Ukrainian historiography)', *Nacional'na ta istorychna pam'jat'*, Vyp.7, s.56–66.
66. Kapeljushnyj, VP., 2003. 'Zdobuta i vtrachena nezalezhnist': istoriografichnyj narys ukrai'ns'koi' derzhavnosti doby nacional'no–vyzvol'nyh zmaganj (1917–1921 rr.) (The acquired and lost independence: a historiographical sketch of the Ukrainian statehood of the age of national liberation struggle (1917–1921))', K.: *Orlan*, 608 s.
67. Kopylov, AO., Zaval'njuk, OM., 1999. 'Kam'janec'–Podil's'kyj derzhavnyj ukrai'ns'kyj universytet: vid idei' zasnuvannja do likvidacii' (1917–1921 rr.) (Kamyans'k–Podilsky State University of Ukraine: from the idea of founding to liquidation (1917–1921))', *Ukrai'ns'kyj istorychnyj zhurnal*, №5, s.26–36.
68. 'Pavlo Skoropads'kyj. Spogady (kinec' 1917 – grudnen' 1918) (Pavlo Skoropadsky Memoirs (end of 1917 – December 1918))', 1995, Kyi'v–Filadel'fija, 493 s.
69. Pyrig, RJa., 2008. 'Get'manat Pavla Skoropads'kogo: mizh Nimechynoju i Rosijeju (Hetmanate of Pavlo Skoropadsky: between Germany and Russia)', K., 209 s.
70. Pyrig, RJa., 2011. 'Ukrai'ns'ka get'mans'ka derzhava 1918 roku: Istorychni narysy (Ukrainian Hetman State of 1918: Historical Essays)', K.: *Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny*, 335 s.
71. Prymost, V., 2016. 'Edip moskovs'kyj: narysy istorii' rosijan', Kn.2, K.: *Tempora*, 508 s.
72. Soldatenko, V., 2009. 'Ukrai'na v revolucijnju dobu: Istorychni esse–hroniky. U 4–h t, T. II. Rik 1918 (Ukraine in the revolutionary era: Historical essay chronicles. In 4 tons, T. II. Year 1918)', K.: *Svitogljad*, 412 s.
73. Spektors'kij, EV., 2007. 'Stoletie Kievskogo universiteta sv. Vladimira (Centenary of Kiev University of St. Vladimir)', Belgrad, 1935, Reprint. vid., K.: *Izdatel'sko–poligraficheskij centr «Kievskij universitet»*, 104 s.
74. Tereshhenko, JuI., 2008. 'Get'manat Pavla Skoropads'kogo jak projav konservatyvnoi' revolucii' (Hetman Pavel Skoropadsky as a manifestation of the conservative revolution)', *Ukrai'ns'kyj istorychnyj zhurnal*, №3, s.19–37.
75. Ul'janovs'kyj, V., Korotkij, V., Skyba, O., 2007. 'Ostannij rektor Universytetu Svjatogo Volodymyra Jevgen Vasyly'ovyh Spektors'kyj (The last rector of the University of St. Vladimir Yevhen Vasilievich Spectorky)', K.: *Kyj'vs'kyj universytet*, 311 s.
76. Fedjuk, V., 1993. 'Ukraina v 1918 g.: Getman Skoropadskij (Ukraine in 1918: Getman Skoropadsky)', Jaroslavl', 95 s.
77. Chutkyj, AI., 2011. 'Zminy v students'komu skladi vuziv Naddniprjans'hynny v roky ukrai'ns'kyh vyvol'nyh zmaganj: dosvid Kyi'vs'kogo komercijnogo instytutu (Changes in the student composition of the Dnieper Dnieper universities during the years of the Ukrainian liberation struggle: the experience of the Kiev Commercial Institute)', *Literatura ta kul'tura Polissja*, Vyp.62, s.238–247.
78. Chutkyj, AI., 2013. 'Kyj'vs'kyj komercijnij instytut: vytoky ta istorychnyj postup (1906–1920 rr.) (Kyiv Commercial Institute: Origins and historical progress (1906–1920))', Nizhyn, 524 s.
79. Chutkyj, AI., 2012. 'Profesors'ko–vykladac'kyj sklad Kyi'vs'kogo komercijnogo instytutu: statystyka, tendencii' zmin, vyznachni personalii' (Professorship of the Kiev Commercial Institute: statistics, trends of change, outstanding personalities)', *Literatura ta kul'tura Polissja*, Vyp.70, s.181–190.
80. 'Get'man Pavlo Skoropads'kyj: vid samostijnosti do federacii' (Hetman Pavlo Skoropadsky: From Independence to the Federation). [online] Dostupno: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2018/04/29/152371>.
81. Kul'chyc'kyj, S. 'Ukrai'ns'ka Derzhava Get'mana Skoropads'kogo (Ukrainian State of Hetman Skoropadsky)'. [online] Dostupno:<http://tyzhden.ua/History/211528>.
82. 'Pavlo Skoropads'kyj: get'man pid krylom Berlina'. [online] Dostupno:www.dw.com/uk/pavlo-skoropads'kyj-get'man-pid-krylom-berlina/a-43580597.
83. Tereshhenko, Ju. 'Konservatyvna revolucija get'mana Pavla Skoropads'kogo (The conservative revolution of Hetman Pavlo Skoropadsky)'. [online] Dostupno: <http://m.tyzhden.ua/publication/186105>.

Chutkyi A. I., Doctor of Historical Sciences, associate Professor, Department of Ancient and Modern History of Ukraine, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), andr32_ukr@ukr.net

Hetmanate period: assessment through the prism of high school

The article analyzes the nature of Hetman's government activity in Ukraine in the field of higher education. The issue is being studied on the example of the situation in the Kyiv Commercial Institute, which, as a private higher education institution, it reacted most promptly to changes in the internal situation of the country. The documentary basis of the research is archival materials, which are for the first time involved in scientific circulation.

On the basis of the conducted research, it was proved that, compared to the previous and subsequent authorities, the Ukrainian State under Hetman Pavlo Skoropadsky had been characterized by real steps towards the normalization of the situation in high school, namely the increasing of state funding, the principles of classical education were restored and internal autonomy of higher education was provided. Moreover, the policy to unify the management of educational institutions and their Ukrainianization was conducted.

The manifestation of internal stabilization of the country was an increase in influx of entrants from different regions of Ukraine and a significant replenishment of the teaching staff, including a number of signposts.

Keywords: history of higher school, history of Ukraine in the XX century, Kyiv Commercial Institute, Ukrainian State, Ukrainian liberation movement (1917–1921).

* * *